

Medgyesi Emese

KORTÁRS ORATÓRIUM

– Péterfy Gergely: *Kitömött barbár*¹ –

A ttól a bizonyos október huszonhetedikétől kezdve, hogy a bécsi Természettudományi Múzeum tetőterének raktárában Kazinczy Ferenc özvegye, Török Sophie kísérelőjével szegődik, a „Kitömött barbár” olvasóját hatalmába keríti az ellenállhatatlan story-éhség: vele tart, nem fogja tudni letenni (ezt) a thrillert, mert belekerül abba az idő- és térbeli fikciófolyamba, amely része a gyászoló asszony narrációjának, de a *lektor* énképének vizsgálatát is feltételezi. Úgy élteti meg Péterfy Gergely a műbeli idő (közel három évtized) eseményeinek sorát, hogy az időrétegek vonzatában ki-kí a maga jelenével, mindennapjainak valóságával is szembeesül. Mert a vörös szekrény központi alakjának látványa – a „barbár” Angelo Soliman kitömött teteme – három évtized lezajlott eseményeinek ismeretében a másság koncepciójának értelmezéséhez és megjelenítéséhez vezet. Egy emberöltő során – adott esetben a Kazinczy házaspár életútjának folyamán – a tapasztalat és a derűs bölcsesség eredményeként mindent letisztáz és összegez, elrendez a sors, zajlik a történelem, sorjáznak-múlnak a szereplők mindennapjai.

Meghatározó formai és variációs elem ebben a magasztos hangulatú, komplex kompozícióban, hogy a szerző szövegszervező szerepet ruház a mozdulatlan fekete alakra: látványa szuggesztív, jelenléte átszővi a mű világát. Statikus lendületével Soliman – mintha nemcsak az asszony, hanem felém, felénk is lépne – úgy foglalja egységbe, hogy fejezeteire taglalta az alkotást. A Sophie asszony által elbeszéltekben a csaknem szó szerinti, ismétléses egyezés „ahogy álltam a Természettudományi Múzeum tetőtéri raktárában, és velem szemben a vörös szekrényben ott állt a fekete test, eszembe jutott, (...)” szövegverziók sorát teremti meg. Megsokszorozódnak az özvegy emlékezésének mozzanatai, holott a fejezetek többsége azonos helyzetből, szó szerint egyező kezdőparagrafussal indul. „*Eszembe jutott*, ahogy Ferenc mesélte, milyen különös viszony fűzte Angelo Solimant a Múzeumhoz” (1.

1 Pesti Kalligram Kiadó, Budapest, 2014.

fejezet); „*eszembe jutott*, milyen volt az a nap, amikor a kolera híre megérkezett Széphalomra” (2. fejezet); „*eszembe jutott*, amikor Ferenc először beszélt Angelo Solimanról” (4. fejezet). A történésfonal vezetésében a magyar felvilágosodás irodalomtörténete által tehetséges költőnként számon tartott Török Sophie egyénisége egyre erőteljesebben mutatkozik meg: fokozatosan válik összetettebbé alkotói, illetve narrátori szerepe is. Elfelelteti velünk, olvasóval a tanítványok kezdetben jellemzően simulékony stílusát, konszenzusra hajlamos semlegességét. „Kétségbeesett figyelemmel követtem a (Kazinczy Ferenc) gondolatmenetét, hogy a megfelelő ponton, a számomra biztosított csendnél bele tudjak lépni a számomra kialakított nyomvonalba, pláne, hogy aztán onnan ki tudjam valamilyen meglepő irányba fordítani a szekeret.” (365. o.) Lassanként nő fel börtönviselt, sokkal idősebb, kulturált férjének társává. Osztja „mesterével” a magyar nyelvet és a helyi szokásokat, valamint a vidéki, maradi életvitel megreformálására irányuló szándékot. A morális és pszichológiai terhek ellenére együtt vállalják e feladat ódiumát. „Krónikás” – mai értelemben vett kommunikációs – kötelezettség is járt ezzel az elhivatottsággal: Kazinczy a magyar kultúrában mély meggyőződésből fakadó, tudatosan irányító szerepet játszott. Buzgó szorgalommal szolgálta a haladás, a változás, a kultúra és az anyanyelv ügyét azáltal, hogy leveleket írt, tucatjával, országsszerte összejöveleteket szervezett, tudósított, fordított-magyarított. „Úgy akartunk élni, ahogy előttünk Magyarországon még senki – de tudtuk és akartuk ezt az elkülönülést, és tisztában voltunk avval, hogy mitől és mennyiben fogunk különbözni” (44.o.) – emlékezik az eseményeket előrevetítve, az idősíkok megbontásával Kazinczyné, aki maga is tehetséges gondolkodó és képzett, rendszeres olvasó volt. Meglepően realista reflexiókat vetett papírra: „családjainkat ugyanúgy áthatotta az elrontott mérték, ahogy a széphalmi házunkat, és a hiba itt sem a tervből származott” – szögezi le például Angelo Soliman közszemlére kiállított testének láttán a 7. fejezetben.

A koleralázadásnak a Kazinczyék családját érintő tragikus következményéről, illetve helyi kihatásairól a 8. fejezettől kezdve szerez tudomást az olvasó: „*eszembe jutott* apám temetése, amelyen a családból mindössze ketten vettünk részt Ferencsel”; illetve „*eszembe jutott*, hogy billent át bennem a vesztegár utolsó napjaiban tettvágyba a tétlen rettegés” (9. fejezet). A házaspár a külföldi szerzők élettörténetében

felfedezni vélt harmóniát szerette volna meghonosítani saját életében, életvitelük ezért hangsúlyozottan kirakatszerű: „olyan szertartásosan, olyan előírásszerűen éltünk Ferencsel, mintha színpadon mozognánk. (10. fejezet)

Fordított időrendben indul Péterfy lenyűgöző ismerettel, dokumentációs alázattal és nagy szerzői türelemmel komponált alkotásában a történések folyamata. A látvány hatására a fájdalomtól érzelmileg és testileg elkínzott narrátor-özvegy kezdetben szoborként definiálta magát, mégis élénk figyelemmel szemléli a gondolataiban felelevenített és tárgyyszerű valóságában felélesztett „barbárt”. Ezzel a mozzanattal kezdődhet beszámolója az elhunyt Kazinczy Ferenc életének különböző állomásairól – Soliman-hoz fűződő barátságáról, börtönéveiről, szellemi kőművességéről (a mester túlélés-technikáját nevezi így) és kultúrpolitikai-, valamint nyelv művelő tevékenységéről – holott a férfi halálával már lényegében minden történés lezárult, de legalábbis felfüggesztődött. Sophie asszony úgy vette át férjétől az elbeszélő szerepet, „a státuszfogoly, a felségáruló, a volt halálraítélt” által elmondhatatlan történetek megjelenítését, hogy gondolatai átlényegültek; társa és „mestere” szemléletének megfelelően, az ő hangján” ismeret”: „az én emlékezetem a papír, az ő szava a toll”. (96. o.)

Háttérrajzzal, felnagyított részletezéssel történik a regény népes szereplőgárdájának felvonultatása. Ebben a 19. század eleji, gigantikus tablóban központi szerepet kap a jó barát, Angelo Soliman alakja. Tulajdonképpen mindig is része a narrációnak, mert helyzetük, származásuk, bőrük színe ugyan ellentétes Kazinczyval, de sorsaik „különös szimmetriája” szembetűnő, és nemcsak a még Török Sophie hangján elbeszélte részekben, hanem a más szereplők nyelvi regisztereinek révén megelevenítettekben is. Magyar vonatkozásban leginkább Erzsi, a család mindenese, Török gróf, Sophie édesapja, a Kazinczy-fivérek és Bossányi Zsuzsanna, az édesanyjuk, valamint Nagy Mari révén, illetve a bécsi udvari figurák – a Lobkowitzok, von Bern, Steugnerné, stb. retorikája által. Soliman belesimul a korabeli osztrák és magyar társadalmak korrajzába azáltal, hogy személyének mássága kiegészíti magyar barátjának „barbár” különbözőségét.

Péterfy Gergely művében megéljük a koleralázadást – arcokból-sorsokból, plasztikus, realista leírásokból vetül eléink a történelem valósága, de rálátást enged a regény a bécsi szabadkőműves páholy tevékeny-

ségére, bepillantathatunk a felvilágosodás korabeli, osztrák udvari élet erővonalaiiba is. Lenyűgöz Kazinczy klasszikus, filozófiai és zenei műveltségének bemutatása, egyéniségének esendősége, önmaga iránti szigorúsága. Modell-értékű, reformer törekvései, kultúrszomja, társadalom-nevelő elhivatottsága. A széphalmi mester megrögzött tájékozottói szándéka, mellyel a mai értelemben vett, őszinte kommunikációs igény társult, jelentős nyelvújító tevékenységét is erősítette. Erősek, kiforrottak a motívumok, melyek a regény keretében a tragédia és a derű elemeit kiegyensúlyozottan, hitelesen fogják egymást váltakoztató egységekbe. Kazinczyék külföldről hozatott magnóliái megmozgatják a birtokaikon élő parasztok fantáziáját: a házvezető Erzsi képzelgésének tirádája akár egy reformáció-korabeli, képzelt hitvita tréfás túlzása is lehetne – az asszony babonás félelmének leírása pajkos és friss. Egy tulipánfa ellen ma is csak ilyen érveket sorakoztathatnának fel azok, akik elültetését valamilyen – ki tudhatja, a másságot miért rosszálló, létét miért megkérdőjelező? – indokkal elleneznék.

Sorozatos fokozással, szinesztéziás technikával bővülnek a „Kitömött barbár”-ban a több rétegben egymásra épülő narrációs síkok, melynek elemei az alaphelyzetten nem változtatnak, csak gazdagítják azt. Török Sophie a vesztegzár feloldása után „iliászi” helyzetben, az újraéledő piacon, tárgyak és illatok tobzódásában, friss gyászatól még sokkos állapotban tévelyeg. Mintha egy Brueghel-kép figurája lenne. Visszaemlékezik élete három évtizedére, néhai önmagára, házasságára, illetve a kolerajárvány kitörését megelőző, baljós (elő)jelekre. Valamely külső, névtelen szemlélő leírásából rajzolódik ki portréja. Hirtelen megváltozik az őt ábrázoló látószög: önarckép lesz belőle, az „én mondom”, „na, de én mondom”, „én azt mondom” közbeszólás-szerű, sorozatos fokozás révén. Mintha kézzől kézre adnák a tömegben azt a kamerát, amellyel ez az irodalmi „felvétel” készül róla. Túlélőként a piacon az újraindult élet zálogának érezheti magát ez az immár idős asszony, aki megkérdőjelezi a létet és vele együtt saját állapotát. Bár... „ki tudja? (...)”

A Kazinczy házaspár kapcsolatának leírása életszerű. Mindennapjait korhűnek, mégis kortársnak érezzük. Egyenrangúságuk okán? A grófnő világképe éppen olyan modern, ugyanazon a hagyománytisztelő értékrenden alapul, mint az általa tiszteletteljes perspektívában ábrázolt mesteréje. Családtagjaiknak – Ferenc anyjának, illetve testvéreinek – életvitelében egyes mozzanatokra akár ma is sor kerülhetne,

de feltűnően sok – egyébként Török ágon is – a rendkívüli elem (Sophie nővérenek és bátyjának vérfertőző szerelme, szüleinek rögeszmés zavarodottság és pótcselekvő elfoglaltságaik, Kazinczy testvéreinek gyarlósága, stb.), melyekkel szemben tehetetlenek.

Török Sophie gyakorlatias, nőies, művelt és fogékony; kivételesen tehetséges tanítványa volt férjének: e regényben epikáját nemcsak rendkívüli átérző képessége teszi hitelessé; „trendi” életérzései ugyan-csak szerepet játszanak ebben. Az olvasó számtalan rokon vonásra ismer bennük – az értékrend hozzánk annyira közelálló! Színhasználatát a részletek iránti figyelem és a jó ízlés jellemzi: szívesen él például az antracit kék, valamint a fehér ellentétével (lásd a sátoraljaújhelyi könyvtárjelenetben, Kazinczy sápadt arcán a tintafolt). Kazinczyné felnéz gyermekeinek apjára; anyai és hitvesi szerepköreiben minden erejével igyekezett megfelelni az elvárásoknak, pedig sokszor összeegyeztethetetlen feladatok voltak. Támogatta férjét a nyugati mintájú életvitelt meghonosítani akaró szándékában, és – narrációjából úgy tűnik – sokkal tisztábban látta a buktatókat, mint maga a széphalmi mester. Keserű-édes humorral elemzi viszontagságaikat, életük zátonyra futásának okait, egyre mélyülő szegénységük következményeit. Áldozatra kész, hűséges társ volt, kitartott választottja mellett. Ugyanakkor érző szülő maradt, meghasonlott édesanya, akit megviselt gyermekeinek kényszerű eltávolítása: elvesztésükre, távollétükre mindig lelkiismeret-furdalással gondolt. Tisztában volt Kazinczy tevékenységének fontosságával: „Ahányszor egy új szót megalkotott, ahányszor egy új mondatszerkezetet ácsolt, Ferencet átjárhatta a kétszeres boldogság: olyat tudott megnevezni, amit őelőtte senki sem, s elvette a nevét valaminek, amit ellenségei ezután már soha többé nem tudnak birtokolni.” (68. o.)

Elbeszélői hangnemében a széphalmi mester özvegye – saját esendőségének elismerésével együtt – empátiával egyensúlyozott a külső és belső világok, a valóság és a megálmodott jövő között, elannyira, hogy sikerült jelen és múlt diafragmáját gyakorlatiasan összehangolnia: kibírta a kudarcokat. Kompromisszum-hajlamára vall, hogy akkor kezdte el részletezni a regénybeli jelent, amikor az valójában múlttá foszlott. Angelo Soliman története így akkor elevenedik fel újra meg újra – *de facto*, csaknem minden fejezet kezdőképe révén – amikor a „fekete barbár” személye nem létezik többé, és legjobb barátja, maga

Kazinczy Ferenc is elhunyt. Ez az a pillanat, amikor a szembenézést és a számvetést tovább nem halogatja sem az elbeszélő, sem az olvasó: a bécsi Természettudományi Múzeum tetőtéri raktárában Péterfy, a szerző szembe állít valamennyiünket – özvegy grófnőt és olvasót – Angelo Solimannal. Komplex, prózai helyzetet teremt ezzel: olyan „polifon” kép részei vagyunk, mely térben-időben kitágul. Leköti figyelmünket, működésbe hozza érzékeinket. Hatása maga az időtlenség – mindenkor kortárs oratórium.



Éva és Lucifer (szintetikus gyanta, 2014)